

УДК 811.133.1'366.584

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2020-80-1-33>

**КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ, ПСИХОЛОГІЧНИЙ І КОМУНІКАТИВНИЙ
ПОТЕНЦІАЛИ КАТЕГОРІЇ ФУТУРАЛЬНОСТІ
В АСПЕКТІ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ**

Кіркowska І. С.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романської філології*

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
пр. Гагаріна, 72, Дніпро, Україна
orcid.org/0000-0001-7239-8773
inga.kirkovska@gmail.com*

Шевченко М. Ю.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романської філології*

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
пр. Гагаріна, 72, Дніпро, Україна
orcid.org/0000-0002-0581-9299
m.shevchenko@yahoo.com*

Ключові слова: *категорія футуральності, граматична транспозиція, глибинна структура, футуральна семантика, історичне / позачасове майбутнє, загальне майбутнє, майбутнє інтенціональне.*

Статтю присвячено комплексному дослідженню категорії футуральності, яке спирається на психолінгвістичний, культурологічний і комунікативний контексти її вираження.

У статті було розглянуто культурологічні та психологічні особливості еволюції сприйняття часу у свідомості людини, а також процес категоризації майбутнього у людській свідомості. Було наочно представлено мовну репрезентацію моделі часу у французькій, українській та російській мовах, досліджено мовне та мовленнєве значення категорії футуральності, встановлено різні типи футуральної семантики в художньому стилі мовлення. Футуральна ситуація у статті виступає як семантико-синтаксична структура, яка передає узагальнений зміст ймовірної дії / події в майбутньому та має чітко визначені ознаки.

За допомогою структурного психолінгвістичного підходу було визначено, що речення з різними поверхневими структурами мають однаково глибинну структуру зі значенням майбутності. Глибинна синтаксична структура змінює не власне мовне значення категорії футуральності, а лише його стилістичне забарвлення у мовленні.

Методика трансформаційної граматики та метод семантичної генералізації дозволили дійти висновків щодо граматичної транспозиції часових форм категорії футуральності, яка може відбуватися внаслідок появи у контексті конотативних відтінків. Явище транспозиції часових форм, які передають значення майбутності, свідчить про зсув умовних рефлексів, про інтеграцію мовних і мовленнєвих форм цієї категорії. Прагматична виразність семантики майбутності ґрунтується на підтвердженні зв'язку між певними семантико-структурними компонентами та психологічними особливостями інтерпретації почутого чи побаченого.

Було встановлено, що в художньому стилі сучасної французької мови використовуються три найпоширеніші форми футуральної семантики: історичне / позачасове майбутнє, загальне майбутнє та майбутнє інтенціональне. Найповніше категорію футуральності у текстах художньої літератури виражають дієслова майбутнього часу та їх конотативні відтінки.

CULTUROLOGICAL, PSYCHOLOGICAL AND COMMUNICATIVE POTENTIAL OF THE CATEGORY OF FUTURALITY IN THE CONTEXT OF PSYCHOLINGUISTIC STUDIES IN THE FRENCH LANGUAGE

Kirkovska I. S.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of French Philology
Oles Honchar Dnipro National University
Gagarin ave., 72, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0001-7239-8773
inga.kirkovska@gmail.com*

Shevchenko M. Yu.

*Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of French Philology
Oles Honchar Dnipro National University
Gagarin ave., 72, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0581-9299
m.shevchenko@yahoo.com*

Key words: *category of futurity, grammar transposition, remote structure, semantics of futurity, historical / nontemporal future, general future, intentional future.*

The article under consideration is the comprehensive research of the category of futurity, based on the psycholinguistic, culturological and communicative context of its representation.

The given investigation has focused on the culturological and psychological peculiarities of time perception evolution in human consciousness, as well as the process of the future categorization in human consciousness. It has visualized the linguistic representation of the tense model in the French, Ukrainian and Russian languages. The language and speech significance of the category of futurity has been investigated and various types of semantics of futurity in belles-lettres style have been outlined. The given investigation treats the futural situation as a semantic-syntactical structure, which expresses the generalized sense of the probable action / event in the future and is characterized by explicitly stated features.

The structural psycholinguistic approach has been used to prove that the utterances with different surface structures share the same remote structure with future meaning. It should be mentioned that remote syntactical structure does not change its own speech meaning of the category of futurity, but only its stylistic nuance in speech. Through the use of the method of transformational grammar and method of semantic generalization it has been concluded that the grammar transposition of the tenses of the category of futurity is to take place due to connotative shades introduction to the context.

The phenomenon of tenses transposition, which in their turn express the future meaning, is indicative of the conditioned responses shift and as a result, the integration of the linguistic and speech forms of the given category. The pragmatic expressiveness of the semantics of futurity is based on the acknowledgement of the connection between certain semantic-structural components and psychological peculiarities of interpretation of something someone saw or heard.

It has been concluded that in the contemporary French belles-lettres style the following three most used forms of the semantics of futurity are found: historical / nontemporal future, general future and intentional future. The category of futurity in the belles-lettres style is most fully expressed by the verbs of future tense and their connotative shades.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Темпоральний, модальний та семантичний аспекти категорії футуральності, а також засоби її вираження у парадигматичній системі мови і в конкретних умовах використання всебічно досліджуються в межах когнітивної лінгвістики, психо-систематики, функціональної граматики. Значні здобутки у вивченні категорії футуральності з граматичної точки зору отримали вітчизняні та зарубіжні вчені М.Ю. Лихошерстова, Н.С. Гошилик, А. Белью, Г. Гійом, Ж.-К. Пелла, Б. Комрі.

З огляду на те, що утворення та використання різних граматичних форм носіями мови має глибокий зв'язок із психологічним сприйняттям дійсності, актуальним і необхідним є розгляд категорії футуральності також і в психолінгвістичному аспекті. В той же час набуває значущості урахування і культурологічних та комунікативних особливостей вираження цієї категорії.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні категорії футуральності, яке інтегрує в собі психолінгвістичний, культурологічний і комунікативний контексти її вираження. Вказана мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) розглянути еволюцію сприйняття часу, а також процес категоризації майбутнього у людській свідомості; 2) дослідити мовне значення категорії футуральності з позицій психолінгвістики; 3) визначити типи футуральної семантики у художньому стилі мовлення та розкрити їх комунікативний потенціал.

У статті застосовується комплексний підхід до дослідження категорії футуральності, який знайшов своє відображення у застосуванні психолінгвістичної методики, а саме структурного підходу до проблеми мовного значення категорії футуральності, методики трансформаційної граматики (методу безпосередніх складників), методу семантичної генералізації для дослідження граматичної транспозиції часових форм. Для виявлення глибинної структури зі значенням майбутності було використано операції заміщення та переміщення. Протягом дослідження виникла необхідність також у застосуванні контекстуального та функціонально-стилістичного аналізу.

Виклад основного матеріалу. В культурологічному відношенні у Ранньому Середньовіччі (XII – XIII ст.) розпочався процес, який Міра Гухман називає «парадигматизацією футурума»: «Є думка, що наявність «футурального презентса»

або «модального футурума» є також ознакою повної парадигматизації цієї форми» [1, с. 114].

Футуралізація свідомості триває разом із розвитком мануфактури й урбанізацією. Людина більше не пов'язує свою діяльність із природними циклами, вона віддаляється від природи. Людина починає усвідомлювати, що здатна керувати своєю долею, тому вільніше оперує поняттям майбутнього. Категоризація майбутнього у свідомості людини долає кілька етапів. На кінцевому етапі категорія майбутнього проходить крізь процедуру граматикалізації. Для нової (історичної) людини характернішим є сприйняття часу як лінійного. Такий час здебільшого є кількісним, тому його можна виміряти. Із винаходом механічного годинника у XIII ст. час остаточно стає лінійним: від минулого до майбутнього через теперішнє.

Сучасні дослідники виокремлюють дві моделі шляху людини [2]: традиційну – час і покоління людей постають із майбутнього і йдуть у минуле, старіючи; нову, згідно з якою час ніби вирушає разом із людиною у майбутнє. Тут постає суперечність: старий час перебуває на боці минулого, а старість очікує на людину в майбутньому. Ці суперечності відбито й у мові, що можна унаочнити у табл. 1.

Категорії часу притаманні елементи суб'єктивізму та психологізму. Через це ступінь вияву такого суб'єктивізму в різних мовах різниться. Від такого індивідуального психологічного сприйняття подій залежить не лише оцінка їхньої тривалості, але й діапазон теперішнього часу, що визначає межу між теперішнім і минулим та між теперішнім і майбутнім.

Психологічне сприйняття майбутнього часу має національні особливості, які щільно перетинаються з культурологічними. Наявна пряма залежність між лінгвістичними, філософськими категоріями і психологічним чинником сприйняття цих категорій індивідуумом, який поєднує свій внутрішній стан із суспільно-історичними фактами. Він інтегрує чуттєве пізнання дійсності та реакцію на світоглядні, ідеологічні моменти, змінюючись залежно від суспільних виявів.

Цікавим є ставлення мови до теперішнього часу, яке М. Бердяєв трактує як умовність, оскільки він є моментальним: початок дії вже відійшов у минуле, а його кінець – у майбутньому; теперішній час – настільки швидкоплинна мить, що його ніби немає загалом, тому здається, що окрім нього немає нічого [3, с. 235]. Дослідник

Таблиця 1

Мовна репрезентація моделі часу у французькій, українській та російській мовах

ultérieur (фр.)	= майбутнє	précédent (фр.)	= минуле
прийдешній (укр.)		минулий (укр.)	
пред-стоящий (рос.)		пред-ыдущий (рос.)	

В. Гак зазначав схильність французів до вживання форми теперішнього часу й пов'язував це із психологією народу.

Письменник І.Г. Еренбург у статті «Про властивості помірного клімату» писав: «Я схилиюся перед французькою відданістю кожному часу, кожній хвилині» [4]. Слов'янські ж народності більше тяжіють до міркування поняттями минулого та майбутнього. За влучним зауваженням В. Маслової, мова зреагувала також на цю особливість психіки: дієслова доконаного виду в російській мові мають форми теперішнього часу, його замінює майбутній. Таким чином поступово випрацьовується звичка уникати теперішнього часу навіть там, де це потрібно, наприклад: рос. *Два и три будет пять* [5, с. 77]. Іншою є ситуація в українській мові, наприклад: *Два та три утворюють п'ять*.

Когнітивне моделювання унаочнення категорії футуральності (далі – КФ) в сучасній французькій мові пов'язане з вивченням концепту ЧАС, якому відповідає багатомірний простір-час. Час не може бути поділений на минуле, теперішнє й майбутнє і просто збігатися з кордонами універсального хронологічного часу. Минуле, теперішнє та майбутнє присутні у свідомості як складний кластер, як нерозривно пов'язані одне з одним перцептивно-семантичні фрейми сприйняття часу.

На думку французького дослідника Ж. Ніва, зміст концепту «майбутнє» краще за все відбито у слові «ухронія» (створене за схожістю до слова «утопія»). Серед його основних рис науковець зазначає такі: 1) воно вміщується десь у невизначеному *futurum*; 2) його очікують; 3) воно не перетинається з теперішнім. Це або Апокаліпсис (у релігійній картині світу), або ідеально влаштований світ (світле майбутнє). Про майбутнє краще мріяти [6].

Мовленнєва діяльність зумовлюється психофізіологічною мовленнєвою організацією індивіда [7]. Щоб дослідити складний мовленнєвий механізм людини, а також відображення у ньому поняття часу, необхідно звернутися до здобутків психолінгвістики, оскільки будь-яка мовленнєва дія або мовленнєва операція людини є важливою одиницею психолінгвістичного аналізу [8].

Серед усього розмаїття лінгвістичних підходів до розгляду КФ застосування *методів психолінгвістики* вочевидь є тією ланкою методологічного апарату сучасної романістики, яка ще не мала місця. Застосування психолінгвістичних методів до вивчення категорії футуральності – це насамперед вивчення її мовного значення, яке нерозривно пов'язане із використанням мови, з істинністю речень, їх перефразуванням, інтерпретацією та переносним значенням.

У психолінгвістичному підході до проблеми мовного значення можна виокремити дві тенденції:

1) структурний підхід, який визначає параметри та властивості значення;

2) розгляд значення як процесу, коли в центрі уваги перебувають проблеми засвоєння та розуміння мовного значення [9, с. 125].

У межах запропонованого дослідження увагу буде зосереджено на першому аспекті розгляду мовленнєвого значення КФ у сучасній французькій мові, а саме на структурному, на матеріалі художньої літератури. «Футуральну ситуацію» визначаємо як семантико-синтаксичну структуру, яка передає узагальнений смисл ймовірної дії / події у майбутньому і має такі ознаки:

1) значення майбутньої перспективної дії / події;

2) наявність граматичних засобів, які передають футуральність;

3) наявність у семантичному значенні однієї чи більше ментальних сфер КФ (категоричного твердження, гіпотетичності, спонукальності тощо).

За нашими спостереженнями, найповніше КФ у текстах художньої літератури реалізують дієслова майбутнього часу та їх конотативні відтінки. Дієслова майбутнього часу здебільшого отримують заряд експресії під час свого переносного вживання в інших часових планах, де емоційно-експресивна функція форм КФ як будь-якої граматичної форми здебільшого виявляє себе у конотативному компоненті значення.

Контекстуальний аналіз продемонстрував, що форми майбутнього часу не володіють конотативними відтінками, однак можуть набувати їх у контексті. Це відбувається, коли наявний ефект контрасту між основним парадигматичним значенням форми та її окремим синтагматичним виявом, якого вона набуває у певному контексті. Основним виявом якісної конотації є транспозиція часових форм КФ, яка уможливує переусвідомлення основного значення цих форм. Явище транспозиції часових форм насамперед є виявом інтеграції мовних і мовленнєвих форм КФ, наприклад:

1) *La relation médecin-malade ne sera jamais facile, surtout collectivement, à cause de cette invacuable certitude qui concerne tous les deux, une faillite et l'on a perdu la confiance l'un de l'autre* [Oraison, p. 89].

Застосування *методу семантичної генералізації* щодо вживання форм КФ дозволяє виявити ймовірнісну причину виникнення транспозиції часових форм зі значенням майбутності. Насамперед йдеться про граматичну форму *Passé composé* (*l'on a perdu la confiance*).

З огляду на основні положення теорії психолінгвістики граматична транспозиція часових форм може розглядатися як результат зсуву умовних рефлексів. Реакція, яка утворилася на певне слово / дієслово, може розповсюджуватися й на

інші слова / дієслова за принципом їх семантичних зв'язків із першим словом / дієсловом [9, с. 146], а у випадку із КФ – із семантикою її первинного мовного значення: *ne sera jamais facile (en futur)* → *l'on a perdu la confiance (en futur)*. Так, рефлекс, який був утворений на першу частину речення, розповсюдився на іншу його підрядну частину і замість вживання форми *Futur simple* (*l'on perdra la confiance*) мовець використав форму *Passé composé*, яка зі стилістичної точки зору підкреслює невідворотність настання дії у майбутньому.

У ще одному прикладі на рівні семантико-стилістичного аналізу можна виділити прийом використання невластиве прямої мови, за допомогою якої читач може простежити рух думок персонажа та дізнатися про його плани на майбутнє. Оскільки оповідач у такому випадку є екстрадієгетичним, тобто таким, який не бере участі у дії, породжена таким чином поліфонія об'єднує в собі і голос оповідача, і голос персонажа. Вони оповідають про можливі події у плані майбутнього, що знаходить вираження у використанні граматичного часу *Futur dans le passé*:

2) *On finirait par aboutir à un arrangement qui constituerait, pour l'Égypte et pour lui-même personnellement, une victoire politique majeure. Bien entendu, cette attitude aurait un coût, et Nasser ne l'ignorait pas* ([Maalouf, p. 166].

Інтерпретація будь-якого речення полягає у відтворенні його синтаксичного походження, необхідно встановити серію операцій, які сприяли створенню цього речення [10, с. 131]. *Трансформаційна граматики*, яка є частиною граматики *безпосередніх складників*, здатна додати такий рівень граматичного опису, коли замість переписування одних символів на інші застосовується принцип перетворення, перерозподілу компонентів цілої фрази. Порівняймо:

Метод безпосередніх складників:

(1.1 *On finirait par aboutir*), (1.2 *cette attitude aurait un coût*), (1.3 *Nasser ne l'ignorait pas*) = (1.1 S + V + Inf.), (1.2 S + V + N), (1.3 S + V + Inf.).

Метод трансформаційної граматики:

1.a.1 *On (= Cela) finirait par (finira) aboutir.*

1.a.2 *Finirait (finira) cela par aboutir?*

1.б.1 *Cette attitude (elle) aurait (aura) un coût.*

1.б.2 *Aura-t-elle (cela) un coût?*

1.в.1 *Nasser ne l'ignorait pas (= il ne l'ignorait (ignora) pas).*

1.в.2 *Nasser (= il) le saurait (le saura).*

Парфразування цих речень дозволило відкрити кілька важливих аспектів граматичних перетворень: перетворення – це операція, яка переробляє одну структуру речення в іншу. Це здійснюється за допомогою таких простих *опе-*

рацій як *заміщення* (*On finirait = Cela finirait*) та *переміщення* (*On finirait = Finirait-on?*). Таке парфразування відкриває ще один важливий аспект трансформаційної граматики – наявність глибинних синтаксичних структур, які не змінюють мовного значення КФ у мовленні, а лише перетворюють його стилістичне забарвлення. Отже, застосування методики трансформаційної граматики до аналізу КФ у сучасній французькій мові показало, що одне й те ж речення із різними поверхневими структурами має однакову глибинну структуру зі значенням майбутності.

Конструкції з прямим мовленням властиве функціонування майбутнього часу у простих реченнях. Це пояснюється розмовним характером прямого мовлення і має психологічне підґрунтя. Людина, плануючи, відчуваючи або аналізуючи своє життя, звертається до майбутнього, співвідносить із ним сьогоднішнє [11]. Окрім значень власне майбутнього, відірваності від теперішнього, форми КФ можуть означати дію, яка виникає в теперішньому, а подекуди й у минулому та охоплює сферу майбутнього; різні відтінки модальності, які передаються різними граматичними способами французької мови (бажання здійснити дію, запрошення здійснити спільну дію, небажання або відсутність змоги певної дії / події), наприклад:

3) *La moitié de nos effectifs entrera par la rue Maria et occupera les forteresses. Quant à toi, tu ouvriras la porte de la rue Paul pour laisser passer la seconde moitié de notre armée. Ce corps fera le nécessaire pour chasser l'ennemi, et si celui-ci se réfugie dans le labyrinthe, il sera attaqué par-derrière par l'autre corps d'armée. Nous avons besoin d'un terrain de jeu et nous en aurons un quoi qu'il arrive!* [Molnar, p. 111].

У наведеному прикладі спостерігаємо перетин кількох семантичних різновидів майбутнього часу в межах «майбутнього-оповіді»: майбутнього інтенціонального (*entrera, occupera, ouvriras, fera*), запланованого майбутнього (*sera attaqué, nous en aurons*), предикативного майбутнього (*si celui-ci se réfugie, il sera attaqué*) та аспектуальної ситуації потреби (*nous avons besoin*). Зі стилістичної точки зору вживання різних видів майбутнього часу створює ефект впевненості в успішності плані дій, а наявність значення умови за допомогою «*si*» та її наслідки у майбутньому переконують, що продумані найменші деталі.

Найцікавішими з погляду семантико-синтаксичної виразності категорії футуральності є авторські відступи. Якщо точкою відліку майбутнього у прямому мовленні є момент мовлення, який співвідноситься із теперішнім часом героїв, то в авторській оповіді час будь-якої дії не співвіднесений із жодним денотатом. Це може бути й авторський

час, який збігається із позамовним, і авторський час, який сприймається як елемент художнього часу, і будь-який момент, на якому автор перериває своє оповідання. У цьому разі повідомлення про майбутнє персонажів автор використовує як прийом художньої виразності, наприклад:

4) *Ils flâneraient tous les deux, le soir, sous les lampadaires flottant dans des brumes orangées, douces, cossues. Ils iraient perdre beaucoup d'argent à la roulette, au baccara. Tout le précieux pactole soutiré aux monstres de la Tana y passerait à jet illimité. Ils parieraient sur les chevaux des ducs et des lords authentiques. Robogo taquinerait par alternance la Bourse et le saumon. Il posséderait un petit troupeau d'Anglaises très jeunes* [Grainville, p. 117].

Якщо розглянути цей приклад у межах функціонально-стилістичного підходу, то можна констатувати, що він є рідкісним стилістичним випадком. У наведеному уривку дескриптивний тип тексту, для якого загалом характерний план теперішнього або минулого часу, вміщено у план детально зображуваного майбутнього. У художньому творі планування майбутнього персонажами здебільшого має узагальнений діяльний вигляд і рідко підлягає деталізації саме описового характеру. Тому така виразність, забезпечення ефекту візуалізації яскравих, чітко окреслених образів майбутнього, як у цьому дескриптивному уривку, свідчить про особливу стилістичну функцію у тексті. Вона зосереджена не на вираженні цілеспрямованості майбутньої дії, а на відтворенні фантазій персонажа, мрійливості його роздумів щодо подальших планів.

Загалом можна виділити три типи футуральної семантики в художньому тексті. Перший тип вживання форм КФ може бути названий *історичним майбутнім / позачасовим* (різновид майбутнього-передбачення), що має тлумачитися як наслідок відносного вживання форм у плані теперішнього та майбутнього, наприклад:

5) *Il s'agit là d'une métamorphose de mort, d'un mystère qui ne nous sera relevé qu'au jour du jugement dernier* [Mugny, p. 61];

6) *Cela est révoltant parce que cela passe notre mesure. Mais peut-être devons-nous aimer ce que nous ne pouvons pas comprendre* [Camus, p. 174].

Майбутнє позачасове за допомогою форми *Futur simple* позначає у прикладі 5) досить віддалену перспективу (*ne nous sera relevé qu'au jour du jugement dernier*). Контекстуально це означає дуже низьку вірогідність того, що таємниця колись буде розкрита, і нульову вірогідність того, що буде розкрита за життя. У прикладі 6) із формою модального дієслова у *Présent* позачасове майбутнє виражає дію, яка не має визначеного часу звершення у майбутньому (*devons-nous aimer*).

Функціонування форм КФ в авторських відступах не обмежено передбаченнями. Вони трапляються також у філософських міркуваннях про життя, призначення людини і предметів, які її оточують, під час підбиття підсумків, створення узагальнень, наприклад:

7) *Force nous est de constater que l'homme peut visiter des contrées dont il ne revient pas tout à fait. Qu'il a en lui des paysages qui ne lui sont pas révélés par la simple naissance. Et que toute grandeur ne peut sortir que de soi, mais attention aux faux pas! Cette question-là, qui est celle de tout homme ne doit s'entreprendre que dans une profonde sérénité* [Mugny, p. 62].

У наведеному прикладі КФ знаходить своє відображення на фоні філософських роздумів, чия плинність і поступове неквапливе доповнення думки виражаються синтаксично у відокремленому оформленні підрядних речень (*Qu'il a en lui des paysages qui ne lui sont pas révélés par la simple naissance. Et que toute grandeur ne peut sortir que de soi*); неочікуваних застереженнях у формі окличного речення (*mais attention aux faux pas!*), поява яких є так само несподіваною для читача, як і для самого мислителя; у наголошенні на окремих елементах висловлювання (*Cette question-là, qui est celle de tout homme*).

Другим типом футуральної семантики є «загальне майбутнє», яке має три основні різновиди: майбутнє темпоральне, майбутнє-констатація (інформація) та майбутнє інтенціональне, що може передаватися як формами *Présent*, так і *Futur simple*, наприклад:

8) *Moi, disait le chef, je partirai le quatrième jour de la mobilisation* [Clavel, p. 494]. У наведеному уривку спостерігаємо вживання футурального презенса зі значенням твердження на суб'єктивну думку мовця з відтінком непевненості (*plutôt bien*).

9) – *Elle est tirée d'affaire, dit-elle.*

– *Enfin, ça se termine plutôt bien, dit en écho Bertrand.*

– *Une fausse alerte, conclut Pierre* [Strohl, p. 31].

Обрання футурального презенса замість простого майбутнього також свідчить на користь того, що мовець виражає припущення, тому що він ще має сумніви з приводу того, чим закінчиться справа. Форма *Futur simple* також може виражати непевність настання дії у майбутньому, як у цьому прикладі:

10) *Ils vont revenir? Demandai-je, inquiet à nouveau.*

Peut-être, firent-ils ensemble, mais alors ils brûleront tout. Ils l'ont promis en partant [Céline, p. 39].

Наведемо приклади майбутнього інтенціонального, де мовець висловлюється з приводу запланованої дії, наприклад:

11) *Je conquerrai le peuple en l'instruisant, j'évangéliserai la jeunesse et l'entrance aux vous sacrés de l'histoire naturelle, de la physique et de la chimie élémentaires, je m'en irai blanchissant la lanterne. Je ferai des conférences populaires* [Colette, p. 38].

Послідовність запланованих дій розміщено у порядку градації, що створює додатковий стилістичний ефект нарощення напруги у тексті. Крім того, дії перераховуються у складному безсполучниковому реченні із наголошенням на першій особі однини в якості діючої особи, що підкреслює рішучість і віру у здійснення інтенції в майбутньому:

12) *Je ne leur raconterai plus rien à l'avenir! Je voyais bien que c'était pas la peine de leur rien raconter à ces gens-là* [Céline, p. 20].

Контекстуально майбутнє із семантикою інтенціональності передає у прикладі 12) категоричну рішучість щодо своїх подальших дій. У ній додатково відчувається відтінок почуття образи:

13) *«Non, mon père, dit-il. Je me fais une autre idée de l'amour. Je refuserai jusqu'à la mort d'aimer cette création où les enfants sont torturés»* [Camus, p. 174].

Використання майбутнього інтенціонального у цьому випадку виражає експресивно забарвлену крайню міру рішучості, ефект від якої забезпечується завдяки вибору обставини часу *jusqu'à la mort*, що свідчить про емоційну та психологічну напруженість мовця.

Висновки. На нашу думку, *комунікативно-прагматичний* потенціал категорії футуральності відбиває широкий спектр мовленнєвих актів. Вважаємо, що прагматична виразність семантики майбутності ґрунтується на підтвердженні зв'язку між певними семантико-структурними компонентами та психологічними особливостями інтерпретації почутого чи побаченого. Застосування контекстуального аналізу засвідчило, що форми майбутнього часу у контексті можуть набувати конотативних відтінків, внаслідок чого може відбуватися транспозиція часових форм КФ, яка свідчить про інтеграцію відповідних мовних і мовленнєвих форм.

Використання методів психолінгвістики показало, що виявлені внаслідок операцій заміщення, переміщення глибинні синтаксичні структури не змінюють мовного значення категорії футуральності у мовленні, а лише трансформують його стилістичне забарвлення. Під час аналізу КФ за допомогою методів трансформаційної граматики було встановлено, що речення з різними поверхневими структурами все ж мають однакову глибинну структуру зі значенням майбутності.

Застосування функціонально-стилістичного підходу дає змогу стверджувати, що вживання форм КФ в описах різного характеру є досить рідкісним

явищем. Основним комунікативним призначенням цих форм є модальне, дуже рідко темпоральне (здебільшого за наявності обставин часу або прислівників). Стилістичний потенціал вживання цих форм в описативному типі тексту полягає у можливості зміщення фокусу уваги із інтенціональної проспективності футуральної ситуації на користь ситуаційно-психологічного складника категорії експресивності тексту загалом.

У художньому стилі мовлення наявні три основні форми майбутнього: «майбутнє позачасове», «загальне майбутнє» із семантикою темпоральності, інформування / констатації із семантикою інтенціональності. Форми КФ здебільшого вживаються у прямому мовленні та авторських відступах.

Художній стиль сучасної французької мови використовує три найпоширеніші форми футуральної семантики:

1) історичне / позачасове майбутнє, яке передає факти реальної дійсності, що тривали або триватимуть довгий період часу, змальовує прагнення, мрії, побовання персонажа, описує «прописні істини» світобудови та життя всесвіту;

2) загальне майбутнє, яке у художньому тексті вживається для позначення запланованої дії / події в майбутньому та передає істинне судження «на суб'єктивну думку мовця».

3) майбутнє інтенціональне, коли мовець, стверджуючи про ситуацію **P** у майбутньому, спирається на знання про те, що її здійснення зумовлене певним наміром.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні вираження категорії футуральності в різних типах мовленнєвих актів: емоційно-оцінних, декларативних, директивних, комісивних, репрезентативних, зокрема побажань, дозволів, порад, натяків. Перспективним є дослідження категорії футуральності у різних типах дискурсу, наприклад в езотеричному, кулінарному, рекламному, інтенціональному.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гухман М.М. Типологические преобразования словоизменительной парадигмы. *Историко-типологическая морфология германских языков: Фонеморфология. Парадигматика. Категория имени / ред. кол. М.М. Гухман, Э.А. Макаева, В.Н. Ярцева. Москва : Наука, 1977. С. 86–145.*
2. Арутюнова Н.Д., Янко Т.Е. Логический анализ языка: язык и время. Отв. ред. Н.Д. Арутюнова, Т.Е. Янко. Москва : Индрик, 1997. 351 с.
3. Бердяев Н.А. Философия свободного духа. Москва : Республика, 1994. 286 с.
4. Эренбург И.Г. Затянувшаяся развязка. Москва : Советский писатель, 1934. 226 с.

5. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика : учебное пособие. Минск : Тетра Системс, 2004. 77 с.
6. Нива Ж. Модели будущего в русской культуре. *Звезда*. Санкт-Петербург, 1995. № 10. С. 208–213.
7. Щерба Л.В. О тройном аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании. Языковая система и речевая деятельность. Ленинград : Наука, 1974. С. 24–39.
8. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. Москва : Смысл, 1997. 287 с.
9. Слобин Д., Грин Дж. Психолингвистика. Москва : Прогресс, 1976. 350 с.
10. Caron J. (2008). *Précis de psycholinguistique*. Paris : Quadrige.
11. Шумарова Н.П. Формы будущего времени в функциональных стилях русского языка в сопоставлении с украинским (несовершенный вид) : автореф. дисс. канд. филол. наук: 10.02.01. Киев, 1980. 20 с.

ДЖЕРЕЛА

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Oraison M. (1972). *La mort et puis après?* Paris : Fayard.
- Maalof A. (2009). *Le dérèglement du monde*. Paris : Grasset.
- Molnar F. (1988). *Les gras de la rue Paul*. Paris : Stock.
- Grainville P. (1976). *Les flamboyants*. Paris : Seuil.
- Mugny Y. (1994). *Le serviteur: roman*. Paris : Viviane Hamy.
- Camus A. (1964). *La peste*. Paris : Le livre de poche.
- Clavel B. (1979). *La grande patience: La maison des autres*. Paris : Éditions j'ai lu.
- Strohl H. (1999). *Un amour menaçant: roman*. Paris : Desclée de Brouwer.
- Céline. (2014). *Voyage au bout de la nuit*. Paris : Gallimard.
- Colette. (1960). *La maison de Claudine*. Paris : Hachette.

REFERENCES

1. Gukhman M.M. (1977). Typological transformations of the inflectional paradigm [Tipologicheskie preobrazovaniya slovoizmenitel'noi paradigmy]. *Istoriko-tipologicheskaya morfologiya germanskikh yazykov: Fonomorfologiya. Paradigmatika. Kategoriya imeni* (p. 86–145). In M.M. Gukhman, E.A. Makaev & V.N. Yartseva (Eds.). Moskva : Nauka.
2. Arutyunova N.D. & Yanko T.E. (1997). *Logical analysis of the language: the language and the time* [Logicheskii analiz yazyka: yazyk i vremya]. Moskva : Indrik.
3. Berdyaev N.A. (1994). *Philosophy of the free spirit* [Filosofiya svobodnogo dukha]. Moskva : Respublika.
4. Erenburg I.G. (1934). *Lengthy denouement* [Zatyanyuvshayasya razvyazka]. Moskva : Sovetskii pisatel'.
5. Maslova V.A. (2004). *Cognitive linguistics: tutorial* [Kognitivnaya lingvistika : uchebnoe posobie]. Minsk : Tetra Systems.
6. Niva Zh. (1995). Models of the future in the Russian culture [Modeli budushchego v russkoi kul'ture]. *Zvezda* (p. 208–213). Sankt-Peterburg № 10.
7. Shcherba L.V. (1974). Triple aspect of the language phenomena and the experiment in the linguistics [O troyakom aspekte yazykovykh yavlenii i ob eksperimente v yazykoznanii]. *Yazykovaya sistema i rechevaya deyatel'nost'* (p. 24–39). Leningrad : Nauka.
8. Leont'ev A.A. (1997). *Fundamentals of psycholinguistics* [Osnovy psikholingvistiki]. Moskva : Smysl.
9. Slobin D. & Grin Dzh. (1976). *Psycholinguistics* [Psikholingvistika]. Moskva : Progress.
10. Caron J. (2008). *Précis de psycholinguistique*. Paris : Quadrige.
11. Shumarova N. P. (1980). *Forms of the future time in the functional styles of the Russian language in comparison with the Ukrainian (imperfective aspect)*. [Formy budushchego vremeni v funktsional'nykh stilyakh russkogo yazyka v sopostavlenii s ukrainskim (nesovershennyi vid)]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kiev.